

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ

Денисенко Г.Г.,

старший науковий співробітник Інституту історії України

Національної академії наук України, кандидат історичних наук

Історична пам'ять мобілізується в складні періоди життя нації, суспільства, соціальних груп, особливо коли з'являється загроза їхньому існуванню. Вистоявши під час Євромайдану і Революції гідності на зламі 2013-2014 років, здолавши диктатуру і втративши кращих синів, українці опинилися перед неочікуваною агресією з боку сусідньої держави. Боротьба за свободу і незалежність, суверенітет і територіальну цілісність, право вирішувати своє майбутнє стала об'єднавчим чинником і початком формування української політичної нації. Поряд із могилами воїнів, загиблих у роки Другої світової війни, з'явилися тисячі нових могил наших сучасників. Іловайськ і Волноваха, Слов'янськ і Донецький аеропорт, Щастя і Піски, Дебальцеве й Маріуполь стали місцями кровопролитних боїв і величезних втрат, а водночас символами мужності й жертвності українських військ у боротьбі за рідну землю.

Теперішній драматичний період в історії України спонукає звернутися до подій семидесятирічної давнини, віднайти історичні паралелі, проаналізувати відображення тогочасних процесів в історичній пам'яті. У збереженні минулого, формуванні історичної пам'яті і національної свідомості народу важливу роль відіграють пам'ятки - монументальні пам'ятники, пам'ятні місця, будинки, меморіальні комплекси, фортифікаційні споруди, цвинтарі, окремі поховання, які створюють меморіальний простір, що не лише відображає історичне минуле, а й активно формує суспільні погляди громадян.

Історична пам'ять виявляється у різних формах, серед іншого - у збереженні «місць пам'яті». Концепція «місць пам'яті» (*Les Lieux de mémoire*), що належить французькому історикові П'єру Нора, передбачає вивчення топографічних, монументальних, символічних і функціональних місць, з якими

суспільство пов'язує свої спомини, а також створення меморіалів [1,с.39]. Матеріальні форми у вигляді пам'ятників, монументів, дощок встановлюються задля збереження пам'яті. Функціональні знаки (зображення на грошах, назви вулиць, населених пунктів тощо) - лише побічно служать збереженню пам'яті. Символічні - це ті історичні об'єкти, які свого часу були свідками, а згодом перетворились на символи найвизначніших подій в історії нації. «Місця пам'яті» актуалізуються й відіграють важливу суспільну роль у вихованні патріотизму, роз'ясненні й підтримці моральних принципів і інституцій, на яких тримається кожне суспільство, дозволяють глибше зрозуміти історичні процеси, що відбувалися у минулому, стан суспільства і повсякденне життя людини в екстремальних обставинах.

До таких пам'ятних місць відносяться укріплені райони (рубежі) чи смуга місцевості, обладнана системою довготривалих польових і вогневих та інших фортифікаційних споруд у поєднанні з різними інженерними загородами, підготовлена для тривалої оборони спеціально призначеними військами самостійно чи у взаємодії з польовими військами. УРи призначались для прикриття ділянок державного кордону, важливих в оперативно-стратегічному відношенні напрямків чи об'єктів, політичних або промислових центрів. Будівництво укріпрайонів проходило в три етапи. Протягом першого етапу в період 1929-38 рр. були побудовані 13 УРів, у тому числі в Україні 7. В 1938-38 рр. розпочалося будівництво ще 8 УРів, у тому числі Шепетівського, Старокостянтинівського, Остропільського, Ізяславського, Проскурівського та Кам'янець-Подільського. В 1940-1941рр. на новому державному кордоні розпочалося спорудження Володимир-Волинського, Ковельського, Перемишльського, Рава-Руського, Струмилівського, Верхньо-Прутського і Нижньо-Прутського, а також проводились роботи по створенню Дунайського, Одеського і Чернівецького УРів [2,с.28].

Керівництво УРСР надавало великого значення виконанню цих робіт, виділяючи необхідну кількість робочих, будматеріалів і техніки. Тільки в квітні 1940 р. це питання чотири рази розглядалося на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У. Але до початку війни запланований обсяг робіт вдалося виконати лише на 25% і

забезпечити УРи особовим складом на 50% [3,с.52]. Низьким був такий важливий показник, як кількість вогневих точок на 1 км фронту. Доти, дзоти, інші вогневі точки були обладнані тільки на першій лінії оборони при невисокій щільності оборонних споруд. Незакінчене будівництво західних укріпрайонів було однією із причин, яка негативно вплинула на хід бойових дій у прикордонній зоні. Але незважаючи на складність ситуації в перші дні війни особовий склад УРів зумів на певний час затримати противника, прикривши розгортання головних сил Червоної армії.

На березі р. Уж (м. Коростень) збереглася унікальна пам'ятка - підземний штаб Коростенського укріпрайону №5, будівництво якого здійснювалося під керівництвом генерал-лейтенанта інженерних військ Д.Карбишева. Це єдиний музей, який створений в командному пункті укріпрайону із використанням речових пам'яток і автентичних споруд. Деякі пам'ятки збереглися в районі 7-го Новоград-Волинського укріпрайону, де розпочаті роботи по створенню музейного меморіального комплексу «Командний пункт 7-го НВУР», куди увійдуть штаб УРу, артилерійські та кулеметні доти [4, с. 51,54].

Важливим рубежем на підступах до Києва були оборонні споруди Київського УРу, загальна довжина якого на передньому краї становила близько 75 км, понад 750 дзотів, глибина оборонної смуги сягала 2-6 км. Меморіальними дошками відзначені будинки по вул. Львівська, №47/8 і вул. Артема, № 2, де знаходився штаб укріпрайону, здійснюється програма по дослідженню дотів і дзотів на території Київської області [5, с. 177].

Пам'ятки періоду Другої світової війни є свідками подій, свого роду документами епохи, що дозволяють глибше пізнати власну історію. Як слушно зазначає доктор політичних наук Олександр Бойко, подвиг минулого є не лише яскравим прикладом, а й серйозним викликом, що стимулює потужну дію, спрямовану як на захист батьківщини, так і на прорив до кращого майбутнього [6, с.31].

Список використаних джерел:

1. Нора П. Проблематика мест памяти // Франция - память / П .Нора, М.Озуф, Ж.де Пюимеж, М.Винок. - СПб.: Изд-во С. -Пб. ун-та, 1999. - 390 с.
2. Хорьков А.Г.Укрепленные районы на западных границах СССР // Военноисторический журнал. - 1987. -№12. - 25-36.

3. Безсмертя. Книга пам'яті України. 1941-1945. - К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. - 522 с.
4. Пам'ятки і пам'ятні місця історії та культури на Житомирщині. Коростень, Новоград-Волинський. Випуск 11. - Житомир: «Полісся», 2008. - .50 -55.
5. Кузяк А., Кобзарь А. Киевский укрепрайон (КиУР). - Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. - Вип. 5. - К.: Фенікс, 2009. - 277 с.
6. Бойко О. Феномен історичної пам'яті в сучасному українському контексті: характерні риси та особливості // Шкільна історична освіта України: зміст, проблеми, пошуки. - Харків: «Гімназія», 2010. - .210 с.